

ABSTRACT

AN INITIATIVE ON THE USE OF STANDARDIZED PAPERS IN THE
OTTOMAN BUREAUCRATIC STRUCTURE (1911)

The main theme of this article is the process starting with the application of Foreign Affairs Ministry to the Sadâret (the Grand Vezirate) for the use of double sided and standardized papers in bureaucratic works and developing discussion by some comments from other ministries on this subject. The problem was solved by assembling a filing commission and their final decision on this subject. By the time, through the process of discussion, the points on financial and transportation matters emerged under process of initiating the use of standardized papers in the Ottoman bureaucracy. Also this process is helpful for the researchers on getting opinions on the practice of filing system from its beginning to the assembling of the commission for the final decision.

Keywords: Ottoman Bureaucracy, the Sadâret (the Grand Vezirate), filing system, standardized papers.

İSTANBUL PİYASASINDA PAHALILIĞA KARŞI ALINAN
ÖNLEMLERDEN BİRİ:
NUMÛNE BAKKALLAR MODELİ

Arzu T. TERZİ*

ÖZET

Mütareke sonrası İstanbul'unda gün geçtikçe artan pahalılıkla mücadele amacıyla Osmanlı Hükûmetinin uygulamaya soktuğu girişimlerden biri de numûne bakkallar modelidir. İâşe Encümeni tarafından teşkil edilen numûne bakkallar, malın doğrudan toptancıdan uygun bir fiyatla temin edilmesi ve halka da aynı şekilde satılması maksadıyla kurulmuştur. Amaç bir yandan toptancı ve perakendeci arasındaki aracıyı kaldırmak, diğer yandan ise bakkalları kontrol altında tutarak karborsacılık yapmalarına engel olmaktır. Çalışmada bakkalların kuruluşu ve işleyişi konu alınmış, İstanbul'da açılan 61 bakkalın adları ve yerleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Piyasası, Numûne Bakkallar, Fiyat artışları, Pahalılıkla mücadele.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta Osmanlı Devleti olmak üzere pek çok ülkeyi pahalılık etkisi altına almış, pahalılıkla mücadelede her devlet kendince bir takım çarelere başvurmuştur. Savaş döneminde bir türlü önü alınamayan spekülasyon ve karborsanın devam etmesi, paranın değer kaybetmesine karşı malın sürekli prim yapması¹, zahire nakliyesinin zorluğu ve masraflarının yüksekliği, toptancı ile perakendeci esnaf arasında çok sayıda aracının bulunması, sebze ve meyve satışlarında Şehremâneti tarafından toplanan vergilerin fazlalığı, ev, dükkân ve mağaza kiralarının yüksekliği gibi faktörler, Mütareke sonrası özellikle İstanbul piyasasında görülen pahalılığı

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı finans sisteminde dönüm noktası kağıt para ve sosyo-ekonomik etkileri*, İstanbul 1996.

ateşleyen önemli sebepler arasındadır². Aynı problemleri yaşayan diğer devletlerde olduğu gibi³ Osmanlı Devleti de, piyasadaki bu gidişi durdurmak ve yeniden istikrarı sağlamak için bir takım düzenlemelere gitmiş ve değişik girişimlerde bulunmuştur.

Mütareke sonrası fiyat artışlarına karşı mücadelede ilk önemli adım, Dahiliye Nezâreti'ne bağlı bir İlaşe Encümeni teşkil edilmesidir (19 Haziran 1919)⁴. İlaşe Encümeni'nin çalışmalarına başlamasından sonra İstanbul piyasasındaki fiyat artışlarına karşı ciddi uygulamalar yapıldığı görülmektedir. İlaşe Encümeni'nin bünyesinde pahalılıkla mücadelede daha somut adımlar atacak olan Mücadele-i İktisâdiye Kalemi (Eylül 1919)⁵'nin kurulması, Mücadele-i İktisâdiye ve Şehremâneti işbirliği ile zorunlu ihtiyaç maddelerinin tavan fiyattan haftalık olarak fiyatlarının tespiti⁶, eşya ve gıda maddeleri üzerine fiyat etiketleri konma zorunluluğu getirilmesi⁷, karaborsacıların cezalandırılmaları hususunda İlaşe Encümeni binasında Divân-ı Harb-i Örfî'nin teşkili⁸, halkın zarûfî ihtiyaç mallarını ucuza satın alabilmesi maksadıyla

² Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında piyasalarda meydana gelen fiyat artışları hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele Başlıkların Sayılarıyla* "... Vaziyet ve Manzara-i Umumiye", İstanbul 1971.

³ Mesela aynı dönemde Fransa'da da pahalılığa karşı ciddi bir mücadelenin başlatıldığı söylenebilir. *Vakit*, nr. 659, 3 Zilhicce 1337/31 Ağustos 1919.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya Usulü İradeler tasnifi (DUİT.), nr. 37-2/15-2, leff 1.

⁵ *Vakit*, 24 Muharrem 1338/30 Teşrin-i evvel 1919, nr. 706.

⁶ BOA., Dahiliye Nezâreti İdare-i Umûmî tasnifi (DH-I.U.M), nr. E/57/47; nr. E/57/59; *Takvim-i Vekayi*, nr. 3760, 5 CA 1338/27 Kânûn-ı sâni 1336, s. 3-4; *İkdam*, nr. 8133, 7 Muharrem 1338/3 Teşrin-i evvel 1919, s. 3.

⁷ Gerçi I. Dünya Savaşı sırasında Men-i İhtikâr Heyeti'nin yayınladığı beyannâmede "satılan malların hepsinin üzerinde fiyatlarını açık sûrette gösteren bir pusulanın bulunması" belirtilmiştir (I. Dünya Savaşı sırasında kurulan Men-i İhtikâr Komisyonu'nun metni için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de "Millî İktisat" 1908-1918*, Ankara 1982, belge 333, s. 398-400). Ancak incelenen dönemde etiket koymanın mecburiyet haline getirildiği ve işin de sıkı tutulduğu görülmektedir. Dolayısıyla başta gıda maddeleri olmak üzere bütün zorunlu ihtiyaç maddelerine etiket konmasıyla, çeşitli mağaza ve dükkânlarda satılan aynı cins maddelerin fiyatlarının birbirine yakın nispette bulunması ve fiyatların kontrolünün kolaylığı düşünülmüştür. *İkdam*, nr. 8129, 3 M 1338/29 Eylül 1919, s. 2; *İkdam*, nr. 8133, 7 M 1338/3 Teşrin-i evvel 1919.

⁸ Sultan Vahdeddin'in 23 Eylül 1919 tarihli iradesi ile kurulan Divan-ı Harb-i Örfî (*Takvim-i Vekayi*, nr. 3657, 2 M 1338/28 Eylül 1335, s. 1; *İkdam*, nr. 8128, 2 Muharrem 1338/28 Eylül 1919) çalışmalarına 20 Ekim 1919 tarihinde başlamış ve altı ay içinde toplam 1665 dava görüşülerek bunlardan 1072'si hükme bağlanmıştır. Dönemin basınından bu husûsa dair haberleri takip etmek mümkündür. Meselâ iâşenin tayin ettiği cins ve fiyattan farklı ekmeç çıkaran fırıncılardan 10 kişi ile mağazasındaki zarûfî ihtiyaç maddeleri üzerine etiket koymayan Pangaltı Büyükdere caddesindeki Bakkal Vasil'in 18 Kasım 1919'da İlaşe Divân-ı Harbi'nde mahkemeleri icra edilmiş ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. *İkdam*, nr. 8179, 25 Safer 1338/19 Teşrin-i sâni 1919, s. 3. Aslında savaş boyunca vurguncu esnaf veya tüccar divân-ı harbe sevk edilmişlerse de çoğu zaman suçlu oldukları ispat edilememiş, dolayısıyla de bu uygulama caydırıcı olmamıştır.

İstanbul'un çeşitli semtlerinde satış barakalarının açılması⁹, İlaşe Mücadele-i İktisâdiye müdürlüğü tarafından zahire ve sebze fiyatlarına tesir edebilmek için Şehremâneti'ne bir zahire borsası ile sebze halinin teşkilinin düşünülmesi¹⁰ ve numûne bakkallar modelinin uygulanışı İlaşe Encümeni'nin görevde olduğu süre boyunca İstanbul'daki pahalılıkla mücadelede başvurduğu veya vurmaya düşündüğü önlemler arasındadır.

Bu çalışmada İlaşe Encümeni'nin pahalılıkla mücadele konusunda yaptığı uygulamalar hakkında yukarıda verilen genel tablonun içinden Numûne bakkallar modeli seçilerek, şimdye kadar gerek dönemin basınından, gerekse arşiv kaynaklarından bulunabilen kısıtlı ama orijinal bilgiler ışığında İstanbul'da faaliyete geçen Numûne bakkallarının kurulması, çalışma biçimleri, semtlere göre dağılımları hakkında bilgi sunulacaktır.

Numûne bakkalları İlaşe Encümeni bünyesindeki Mücadele-i İktisâdiye Heyeti tarafından malın doğrudan toptancıdan uygun bir fiyatla temin edilmesi ve halka da aynı şekilde satılması maksadıyla kurulmuştur. Amaç bir yandan toptancı ve perakendeci arasındaki aracıyı kaldırmak, diğer yandan ise bakkalları kontrol altında tutarak karaborsacılık yapmalarına engel olmaktır. Numûne bakkallarının tesisi kararı alındıktan sonra hemen teşkilâtı

⁹ Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. Arzu T. Terzi, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 6, İstanbul 2004, s. 87-108.

¹⁰ *İkdam*, nr. 8179, 25 Safer 1338/19 Teşrin-i sâni 1919, s. 3; *Aynı gazete*, nr. 8195, 12 RA 1338/5 Kânûn-ı evvel 1335 (1919), s. 4; *Aynı gazete*, nr. 8232, 20 R 1338/12 Kânûn-ı sâni 1920, s. 3. Zahire borsasının tesisi için bu tarihlere faaliyete geçilmiş, Ticaret Nezâreti tarafından Şura-yı Devlet'e sunulan teklif İlaşe Encümeni'ne havale edilerek Encüme'nin görüşü alınmıştır. Nitekim Encümen bu durum hakkında Anadolu'nun her kazasında "tahıl mahalli" denilen pazar yerleri yani bir nevi borsalar mevcut iken, başkent İstanbul'da bir zahire borsasının bulunmayışının hayret uyandırdığını belirtmiştir. *İkdam*, nr. 8181, 27 Safer 1338/21 Teşrin-i sâni 1919, s. 3. Bununla beraber zahire borsasının hemen kurulmadığı da tespit edilebilmektedir. Zira İlaşe Encümeni'nin lağv edilmesinden sonra Şehremâneti bu konuda çalışmalar yaparak zahire borsasının kurulması ve genel bir piyasanın oluşturulması için bir talimatnâme hazırlattığı gibi, tüccarların ellerinde bulunan zahirelerin miktarının tespit edilebilmesi için her tüccardan birer beyannâme istenmiştir. *Peyam-ı Sabah*, 15 Ramazan 1338/3 Haziran 1336, nr. (Peyam nr. 546; Sabah nr. 10976), s. 3.

oluşturulmuş ve bu doğrultuda İstanbul'un çeşitli semtlerinde numûne bakkalları kurulmaya başlanmıştır. Dönemin basınında bu konuda halka verilen bilgilere rastlanmakta ve numûne bakkallarının açılmakta olduğu semtler bildirilmektedir¹¹. Nitekim kısa bir sürede teşkilâtı tamamlanan 61 adet numûne bakkal satışlarına başlamıştır. İstanbul genelinde faaliyete geçen bu bakkalların bulunduğu semtler ve adları aşağıdaki tabloda görülmektedir¹².

İSTANBUL'DAKİ NUMÛNE BAKKALLAR

	Mevkii	Bakkal Dükkânının Adı
1	Aksaray	İntibah Bakkaliye Mağazası
2	Aksaray'da Yusufpaşa'da	Giritli Necati Bey'in Bakkaliye Mağazası
3	Anadoluhisari'nda Yenimahalle'de	Bakkal Ahmed Efendi
4	Asmaaltı'nda Çarşıbaşı Hami'nda	63 numaralı Bakkal
5	Ayastafanos'da	Manol
6	Balık Pazarı'nda	91 numaralı Bakkaliye Mağazası
7	Balık Pazarı'nda Maksudiye Hami'nin karşı cihetinde	Konya pazarı
8	Bebek caddesinde cami-i şerif karşısında	154 numaralı Mustafa Saffet Efendi
9	Beşiktaş'da İmamzâde caddesinde	Bakkal Hafız Mustafa Efendi
10	Beyazıt-ı cedid mahallesi Tramvay caddesinde	59 numarada Kanaat Bakkaliyesi
11	Beykoz'da	Refik ve Faik Beyler
12	Burgazada Çarşı caddesinde	Niko İspiro
13	Büyükdada'da	Karamanlı Bakkal
14	Büyükdada'da	Osmanlı Pazarı Bakkaliyesi
15	Çarşıkapısı'nda	82 numarada Ucuş Şirketi Bakkaliyesi
16	Çengelköy caddesinde	Bakkal Nuri ve Nureddin Biraderler
17	Divanyolu'nda	188 numarada Ziyaeddin ve Mehmed Efendi
18	Divanyolu'nda Sultan Mahmud Türbesi karşısında	Başlangıç Bakkaliyesi
19	Eminönü İzmir sokağında	4 numarada İtimat Şirketi
20	Emirgan'da	Tevfik Bey
21	Erenköy İstasyon'da	3 numarada Bakkal Şemseddin Efendi
22	Eyüp Cami-i Kebir'de Oyuncakçılar içinde	28 numarada Ahmed Salim Efendi
23	Eyüp Rami'de Cum'a mahallesinde Mahmudiye caddesinde	61 numaralı Bakkal dükkânı
24	Eyüp Sultan Cami-i Kebir mahallesi Kalenderhane caddesinde	Siroz Bakkaliye Mağazası
25	Eyüp Sultan Cami-i Kebir mahallesi Kapıcı Çeşmesi caddesinde	Bakkal Mahmut Efendi
26	Fatih Hafız Paşa caddesinde	55 numaralı Hacı Salih ve mahdumu
27	Fatih'te Askeri karakol sırasında	Bakkal Nail Efendi

28	Fatih'te Halpazarı'nda	83-84 askeri mütekeidi Selahaddin Bey
29	Galata-Karaköy'de	Edremid Pazarı
30	Gedikpaşa'da Çarşıkapı-Kumkapı caddesinde	Bakkal Hilmi Efendi
31	Haydar'da karakol karşısında	Cevdet Bey
32	Heybeliada'da	Bakkal Ahmet ve Şeriki Hanefi Efendiler
33	Heybeliada'da	Kardeşler Bakkaliyesi
34	Irgatpazarı'nda Çarşıpazarı'nda	Bakkal İbrahim Ethem Efendi
35	Kadıköy çarşısı hamam karşısında	Haşim Bey
36	Kadıköy'nde İskele başında cami ittisalinde	12 numarada İhsan Efendi
37	Kandilli'de	Bakkal İsmail Efendi
38	Kanlıca'da	İstanbul Bakkaliye Mağazası
39	Karagümrük'te dördüylü ağızında	Bakkal Hacı Hüseyin Efendi
40	Kurbağalıdere'de kasab ittisalinde	Hacı Mehmed Efendi ve şeriki Mehmed Efendi
41	Küçükpazar Kible Çeşme karşısında	55 numaralı Bakkal
42	Küçükpazar'da Cafer Ağa mahallesinde	Bakkal Ali Bey
43	Makriköy'ünde	Kooperatif Şirketi
44	Makriköy'ünde İstanbul caddesinde cami-i şerif altında	Bakkal Mustafa Efendi
45	Mevlevihane Kapı'da	40 numarada Bakkal İdris Efendi
46	Nişantaşı Teşvikiye'de Çınar sokağında	İhtiyat Zabiti İbrahim Hilmi Bey
47	Nuruosmaniye caddesinde	75 numarada İzmirlî Rüştü Bey
48	Pangaltı Hamam caddesi Yıldız Bekçi sokağında	61 numaralı İttihad-ı Osmanî Bakkaliyesi
49	Rumelihisari'nda	Nail Bey
50	Şehremini'nde Tramvay İstasyonu'nda	461 numaralı Bakkaliye
51	Şehzadebaşı'nda	Ayyıldız
52	Unkapanı'nda Atlamataşı caddesinde	10 numaralı Bakkaliye dükkânı
53	Unkapanı'nda Zeyrek caddesinde Beylik değirmen kurbunda	Bakkal İsmail Hakkı ve İlyas Efendiler
54	Üsküdar'da	Tasarruf Pazarı Bakkaliyesi
55	Üsküdar'da Ahmediye'de	Çingiraklı Yenihayır Bakkaliye Mağazası
56	Üsküdar'da At Pazarı'nda	Müslüman Kardeşler Bakkaliyesi
57	Üsküdar'da Büyük hamam sırasında	107 numarada Bakkal Süleyman Efendi
58	Üsküdar'da Eski Hamam'da	53 numaralı Bakkaliye Mağazası
59	Üsküdar'da Uncular sokağında	4 numaralı Bakkaliye dükkânı
60	Yalıköy'ünde	Refik Bey
61	Yusuf Paşa Sofular caddesinde	Hacı Ali Rıza Efendi

¹¹ *İkdam*, nr. 8192, s. 2, 9 Rebiü'l-evvel 1338/2 Kânûn-ı evvel 1335; *Alemdar*, nr. 351-2651, s. 3, 9 Rebiü'l-evvel 1338/2 Kânûn-ı evvel 1335.

¹² *Alemdar*, nr. 364-2664, s. 2, 22 Rebiü'l-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335.

Numûne Bakkalları kurulurken İâşe Encümeni, erzakın uygun ve düzenli bir şekilde tedarik edilmesi, halka ucuz fiyatla satılmasının devamlılığını ve kontrolünü sağlamak amacıyla bakkallarla bir de mukavele imzalamış ve her iki tarafa bu mukavele şartlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir¹³.

Mukavelede yer alan hususlar numûne bakkalların işleyişi hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Buna göre numûne bakkallarının kurulmasıyla malın doğrudan doğruya toptancıdan uygun bir fiyatla temini ve halka da aynı şekilde satılması hedeflenmiştir. Böylece toptancı ile perakendeci arasında pay sahibi olan aracılardan kaldırılması düşünülmüştür.

Mukavelede perakendeci esnafın fiyatlarını dilediği gibi yükseltmesine engel olunmak ve onların sürekli olarak kontrolünü sağlamak hususunda bağlayıcı maddeler yer almaktadır. Nitekim numûne bakkallara satın aldıkları her mal için, alış fiyatlarını gösteren faturalarını bulundurmaları zorunluluğu getirilmiştir. Numûne bakkal alış fiyatına meşru bir kâr ilave ettikten sonra çevresindeki diğer bakkal dükkânından –ki bu numûne bakkalı kapsamı dışındaki bakkal dükkânıdır– daha ucuz bir fiyat tespit edip etiketini ona göre düzenleyecektir. Piyasa yükselse dahi numûne bakkallar ellerindeki malın etiketine, nizama aykırı bir şekilde kâr ilâve edip satamayacaklardır. Bu husûsta iâşe memurları numûne bakkallarını sürekli olarak denetleyecek ve gerekirse etiketlerindeki fiyatların belirtilen şartlara uygunluğunu tespit için fatura talep edebileceklerdir. Bu madde perakendeci esnafın karaborsacılık yapmasını engellemek amacıyla konulmuş olsa gerektir.

Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti daha ucuz mal vermeyi taahhüd eden tüccarları numûne bakkallarına bildirecekti. Buna göre bakkallar un, pirinç, bulgur, fasulye, patates, nohud, tereyağı, amerika yağı, zeytinyağı, şeker ve diğer ithalat eşyası gibi genel olarak toptan alınabilen ve listesi kendilerine Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti tarafından verilecek olan gıda ve zarûfî ihtiyaç maddelerini, haftadan haftaya satın alacaklardı. Her bakkal heyet tarafından verilen listeye göre kendilerinin bir hafta içinde ne kadar mala ihtiyaçları olduğunu gösterecekleri bir liste düzenleyecekti. Daha sonra bütün numûne bakkallarının ihtiyacı olan miktara göre büyük tüccardan toptan olarak ucuz fiyatla mal satın alma hususunda Mücadele-i İktisâdiye Müdürlüğü

gereken çalışmayı yapacaktı. Malların piyasadan satın alınması numûne bakkalları arasından seçilecek kişiler tarafından yapıp, peşin para ile ve ihtiyaçları nispetinde dağıtılacaktı. Mukavelenin daha sonraki maddelerinde konuya daha da açıklık getirilmiştir. Buna göre her numûne bakkal haftanın tayin edilen bir gününde toplanarak ihtiyaçlarını gösteren listeler üzerine mal satın alma işlemlerini bizzat veya seçecekleri vekiller vasıtasıyla gerçekleştireceklerdir. Ödemelerin kesinlikle peşin olarak yapılması ve borca bırakılmaması konusunda titizlik gösterilmesi de özellikle vurgulanmıştır. Toptan olarak satın alınıp numûne bakkallarına dağıtılan yukarıda çeşitleri belirtilen gıda maddeleri haftalık ihtiyaca göre tespit edildiğinden, bu malların satış fiyatları bir hafta müddetle aynı olacaktır. Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti toptan alınan bu malların bir hafta süreyle her numûne bakkalda halka kaç kuruşa satılacağını, haftalık liste halinde neşr edecek ve piyasa fiyatı değişse dahi, hafta boyunca aynı fiyatlar üzerinden halka satış yapılacaktır. Malların bittiği veya bozulduğu iddiasıyla satıştan kaldırılmasını önlemek üzere iâşe müfettişi ve memurları devamlı kontrol edeceklerdir¹⁴.

Kurulan bu sistemde bakkallar tarafından halka dağıtılmak üzere Anadolu'dan getirilmek istenecek mallar için de kolaylık sağlanmaktaydı. Nitekim nizamnâmede numûne bakkallarına, malların getirileceği yerlerin iâşe memurları vasıtasıyla en uygun şartlarla nakli konusunda İâşe Encümeni'nce yardım ve kolaylığın gösterileceği belirtilmekteydi. Şimendiferlerin durumunun düzelmesi halinde ise¹⁵ numûne bakkallarının Anadolu'dan tedarik edecekleri erzak ve sâireyi tercihen ve kolaylıkla getirebilmesi için İâşe Encümeni her türlü tedbiri alacağını vaad etmekteydi.

¹⁴ *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebîü'l-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335, s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebîü'l-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335, s. 2.

¹⁵ Zira Anadolu demiryolları Milli Mücadele yıllarında daha çok askerî amaçlarla kullanılmakta ve Anadolu Şimendifer Kumpanyası tüccarlara yeterli sayıda vagon tahsis edememekteydi. Mehmet Temel, "Mütareke Döneminde İstanbul'un İâşe Sorunu", *Toptumsal Tarih*, IX/52, Nisan 1998, s. 40-41.

¹³ Mukavele maddelerinin tam metni *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebîü'l-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335, s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebîü'l-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335, s. 2'de neşr edilmiştir.

Mücadele-i İktisâdiye Müdüriyeti'nin vereceği liste dışında bulunan, yani toptan alınmayan ve her bakkalın kendi çeşidine göre satmak isteyeceği mallar için de mukavelede açıklık getirilmiştir. Buna göre böyle malların fiyatlandırılma işleminde fire verenlere azami % 15, vermeyenlere %10 kâr ilave edildikten sonra alış fiyatına göre liste tanzimi numûne bakkallarına bırakılmıştır. Ancak bu gibi mallara da konulan fiyatlar yeni esnafa örnek olacağından, alıcıya ucuz yansımaya dikkat edilmesi önemle vurgulanmıştır.

Numûne bakkallarının mukavele şartlarına riâyet etmemeleri halinde İâşe Encümeni bu mukaveleyi fesh edebilme ve dilerlerse numûne bakkalları da aldığı mallara karşı hiçbir ilişiği kalmamak ve en az 15 gün evvelinden İâşe Encümeni'ne durumu bir dilekçe ile bildirmek şartıyla bu mukaveleyi bozabilme hakkına sahip tutulmuşlardır.

İçeriği taraflarca kabul edilen bu mukavele 1 Aralık 1919 tarihinden İâşe Encümeni'nin lağvına kadar geçerliliğini koruyacaktır¹⁶.

Numûne bakkallarıyla İâşe Encümeni arasındaki anlaşma esaslarını ihtiva eden ve yukarıda mahiyeti hakkında bilgi verilen mukavelenin metni matbu hale getirilerek iâşe müfettişlerine birer adet dağıtılmış¹⁷ ve yukarıda isimleri verilen 61 adet bakkal ile de teâti edilmiştir¹⁸.

Faaliyete geçen numûne bakkallarına Encümen tarafından toptancı esnaftan mal tedarik edilmesi uygulamasıyla ilgili hususları dönemin basınından takip edilebilmektedir. Encümen tarafından numûne bakkallarına mal verecek toptancılarla görüşüldüğü ve Encümen'in şartlarının müstahsillerce aynen kabul edildiği ve zeytin, sabun, zahire, şeker, yağ, fasulye üzerine muamele yapmak arzusunda bulunan tüccarların iâşeye müracaat etmekte oldukları yine basın aracılığıyla halka bildirilen haberler arasındadır¹⁹. Nitekim kısa bir süre sonra Encümen'in aracılığıyla numûne bakkallarına çuvalı 12 liradan Kanada unu dağıtıldığı gazetelere yansdığı görülmektedir²⁰.

Burada kurulma amacı ve çalışma sistemi hakkında şu an için elde bulunan kaynakların elverdiği ölçüde bilgi verilen Numûne Bakkallar

¹⁶ *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebiü'l-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335, s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebiü'l-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335, s. 2.

¹⁷ *Alemdar*, nr. 363-2663, s. 3, 21 Rebiü'l-evvel 1338/14 Kânûn-ı evvel 1335.

¹⁸ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2934, s. 2, 27 Rebiü'l-evvel 1338/21 Kânûn-ı evvel 1335.

¹⁹ *İkdam*, nr. 8192, s. 2, 9 Rebiü'l-evvel 1338/2 Kânûn-ı evvel 1335.

²⁰ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2934, s. 2, 27 Rebiü'l-evvel 1338/21 Kânûn-ı evvel 1335.

modelinin, maâlesef uzun süreli faaliyet gösterdiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Zîrâ bir müddet sonra İstanbul Hükûmeti'nin malî konularda görev yapan farklı komisyonların birleşmesi doğrultusunda bir karar aldığı görülmektedir. Hükûmetce devletin iktisadî ve malî önemli meselelerinin İhracat ve İktisat komisyonlarıyla İâşe Encümeni gibi aslında aynı amaca hizmet eden kurumlardan yönetilmesi yerine bir tek sorumlu makamdan idaresinin memleket için daha faydalı olacağı ve böylece Osmanlı kambiyoşunun itibarının da artış göstereceği düşünülmüştür²¹. Bu cümleden olarak 1 Haziran 1920 tarihinden itibaren geçerli olacak bir kararname ile İâşe Encümeni kaldırılmış²², Encümen'in adlî ve idarî işlemleri Şehremâneti'ne havale edilmiş, ithalat ve ihracat kısmının ise bir heyet tarafından idaresi karar altına alınmıştır²³. İâşe Encümeni'nin bu şekilde kaldırılışı numûne bakkallarının da sonunu getirmiştir. Zîrâ yukarıda işaret edildiği üzere numûne bakkallarıyla yapılan mukavelenin İâşe Encümeni'nin ortadan kaldırılmasına kadar geçerli olacağı belirtilmiştir²⁴. Dolayısıyla İâşe Encümeni'nin kaldırılmasıyla birlikte anlaşma da fesh edilmiştir. Nitekim gerek dönemin arşiv vesikalarında ve gerekse basınında, bir daha numûne bakkallarına dair herhangi bir bilgiye henüz ulaşılamamıştır.

Netice itibariyle Mütareke sonrası İstanbul piyasasına hakim olan pahalılıkla mücadele amacıyla İâşe Encümeni tarafından yapılan çeşitli uygulamalar içinde ilgi çekici olanlarından bir tanesi de numûne bakkallar modelidir. Numûne bakkallarının kurulmasıyla birlikte İâşe Encümeni bünyesindeki Mücadele-i İktisâdiye heyeti, toptancı tüccarlarla bakkallar

²¹ DÜİT., nr. 37-2/15-1, leff 5.

²² *Tasvir-i Efkâr*, nr. 3019, 18 Recep 1338/8 Nisan 1336; *Peyâm-ı Sabah*, (Sabah nr.10972-Peyam nr.542), 11 Ramazan 1338/30 Mayıs 1336, s. 3. Kararname maddeleri DÜİT., 37-2/15-1, leff 1; *Peyâm-ı Sabah*, (Sabah nr. 544-Peyam nr. 10974), 13 Ramazan 1338/ 1 Haziran 1336, s. 3'de yer almaktadır.

²³ DÜİT., nr. 37-2/15-1; *Peyâm-ı Sabah*, (Sabah nr.10962-Peyam nr.532), 1 Ramazan 1338/20 Mayıs 1336, s. 3.

²⁴ *İkdam*, nr. 8191, 8 Rebiü'l-evvel 1338/1 Kânûn-ı evvel 1335, s. 3 ve *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebiü'l-evvel 1338/15 Kânûn-ı evvel 1335, s. 2.

arasında aracı rolü üstlenmiş, bu sayede bakkalların ucuza mal satın almalarını sağladıkları gibi, mukavele şartlarıyla bağladıkları bakkalların sürekli kontrollerinin yapılarak karborsaya sapmaları engel olunmaya çalışılmıştır. İâşe Encümeni tarafından yine aynı amaçla numûne bakkalları gibi, numûne manav dükkânlarının açılması da düşünülmüş²⁵, fakat uygulama alanına konulamamıştır. Sonuç olarak altı ay gibi kısa bir müddet süren bu uygulamanın pahalılığı engellemede çok da yeterli olmadığı Dahiliye Nezâreti tarafından “ Encümenince gerçi mevâdd-ı gıdâiye ve havâyic-i zafûriyeye hadd-i âzâmi fiyat tayini ve numûne bakkalları güşâdı ve sâire gibi bazı tedâbir ittihaz olunmuş ise de bu tedâbir piyasaya nazaran perakendecilerin ihtikârına mâni olmaktan ve kambiyo üzerine alınan mal ile perakendeci arasında cereyan eden muâmeleyi temdîd eylemekten ibarettir” şeklindeki bir ifade ile belirtilmiştir²⁶. Dönemin siyasi perspektifinden bakıldığında bu değerlendirmenin Nezaretce Encümenin kaldırılması aşamasında yapıldığı ortadadır. Bununla birlikte Numûne Bakkallar gibi ilgi çekici bir modelin Osmanlı ekonomisinde uygulanmasının önemi ve uzun vadede piyasayı kontrol altına alıp fiyatları düşürmede belki de etkili tedbirlerden biri olabileceği hususları gözden kaçırılmamalıdır.

ABSTRACT

ONE OF THE PRUDENCE FOR THE DEARNESS IN ISTANBUL MARKET: THE MODEL GROCERY STORES

Model grocery stores was one of the initiatives, which the Ottoman Government put into application in order to fight with dearness, affected by the constantly increasing prices in Istanbul following the truce. The model grocery

stores which formed by the Commissariat Department is established in order to provide the goods directly from the wholesaler with suitable prices and reselling to he public within the same purposes accordingly. The main purpose within the aforementioned application was to eliminate the intermediate between the wholesaler and the retailer and to control the grocery stores in order to prevent black market activities. The establishment process and functions of the grocery stores are examined in this study and names and locations of the 61 grocery stores established in Istanbul are indicated accordingly.

Key Words: *İstanbul Market, Model Grocery Stores, Increasing Price, Fight with Dearness*

²⁵ *İkdam*, nr. 8195, 12 Rebîü'l-evvel 1338/5 Kânûn-ı evvel 1335, s. 4; *İkdam*, nr. 8232, 20 Rebîü'l-âhır 1338/12 Kânûn-ı sâni 1336, s. 3.

²⁶ DH-I.UM., nr. 20-8/2-50, leff 2.